

Jonathan Littell: Hyväntahtoiset | Maailmankirjat

suom. Ville Keynäs, WSOY 2008, 858 s.

Aleksis Salusjärvi

1

Hyväntahtoiset on merkkitapaus monessa mielessä: Sen on ajateltu ennätyspainostensa perusteella palauttavan suuret lukuromaanit nykykirjallisuuteen. Se kuvaa sisältäpäin perusteellisesti Kolmannen valtakunnan toimintamekanismeja. Se on kirjoitettu näkökulmasta, jonka historia on jättänyt lähes pimentoon: operatiivisen SS-upseerin muistelmina. Teos on hämmästyttävästä autenttisuudestaan huolimatta fiktiota, mikä syöksee sen merkitykset laajalle sektorille, ja samalla se rinnastaa itsensä häpeämättä lukuisin viittauksin romaani-taiteen ja historiankirjoituksen keskiöön.

Kokonaisuus on kuitenkin ailahteleva, siinä sekoittuvat sotkuinen lörpöttely ja tarkkaan viilattu proosa. Hyväntahtoiset elää juuri tällä joko-tai -akselilla. Ja vaikka sivuja on kolmen romaanin edestä, ei niitä ole riittävästi lunastamaan ensimmäisen kolmanneksen olennaisimpia teemoja. Tai ehkä voisi sanoa, että Jonathan Littell ei ole kyennyt samastumaan aiheeseensa riittävästi. Hän joutuu turvautumaan kehnon draamakäsikirjoittajan temppuun: luomaan henkilöihahmon joka motivoi kokonaisuutta.

Asian voi tietysti nähdä myös niin, että Kolmas valtakunta on itsessään keho draamakäsikirjoitus – seikka jota romaani tuntuu paikoin väittävän, mutten halua ottaa sitä huomioon; moraalista vastuuta kun on aina vältelty käsien pesulla. Tämä onkin yksi Hyväntahtoisten olennaisimpia kysymyksiä, jota Littell käsittelee paitsi esseistisesti ja psykologisoimalla myös teoksensa rakenteella. Näin suuri pyrkimys on kunnianhimosaan puhutteleva, mutta virkkeiden paino karkaa mikawaltarimaisen epiikan väleissä epämääräiseksi ja myös epäuskottavaksi lipsumiseksi. Littell on haalinut niin monta lankaa käsiinsä, että romaanin päähenkilön, Maximilian Auen, motiivit ja puhe itsestään haipuvat välillä jonkin anekdoottien ja rinnastusten takamaille. Sangen raskas puute muistelmamuotoon laaditulle romaanille.

2

Kirjallisuusviittaukset ovat Hyväntahtoisissa näkyvästi läsnä. Teoksen taustatyö on ollut massiivinen, ja yksityiskohtien säntilliset kuvaelmat ja sivulauseissa ilmenevä lukeneisuus ovat kiehtovia. Joihinkin teoksiin viittaa päähenkilö Aue, ottaen kantaa ja taustoittaen paremmintietävästi. Pitkät katkelmat romaanissa kuroutuvat myös historian tutkimukseen.

Toiset viittaukset ilmenevät hienovaraisemmin. Esimerkiksi Erich Frommin Tuhoava ihminen löytyy unijaksoista, varsinkin ulostekuvaelmista.

Yöllä levottomuus piti minua valveilla ja sekoitti uneni; minulle tuli hirveä vessahätä ja juoksin käymälään, paska norui paksuna, jatkuvana virtana joka täytti nopeasti pöntön,

sitä tuli yhä lisää, paskansin lakkaamatta, läjä ulottui jo pakaroihin ja kiveksiin mutta peräsuoli syyti sitä jatkuvalla syötöllä. Pohdin vimmatuksi miten saan kaiken siivotuksi, mutten pystynyt lopettamaan, kirpeä kamala, kuvottava maku täytti suuni ja minua alkoi yököttää. (102)

Auen unet ovat lähes identtisiä Frommin natsi-psykoanalyysin esimerkeille. Frommin tutkimuksen keskeinen anti on nekrofilia, jonka hän määrittelee sairaalloiseksi kiinnostukseksi koneista. Littell tulkitsee tätä maailmaa Auesta käsin, muttei suoranaisesti pysty rikastamaan sitä. Olennainen huomio on se, että Kolmannen valtakunnan hahmot eivät sure, surun ilmaukset eivät ole suotavia tai edes mahdollisia. Tässä taas kaarrutaan Heinrich Bölliin, jonka maailmaa Littell lähestyy tuokiokuvaimitaatioilla – toki sangen onnistuneilla sellaisilla.

Tämä Hyväntahtoisten metatase ei ole kovin kiinnostava – onhan pyrkimys ollut nimenomaan verevöittää kaunokirjallisin keinoin abstraktia historiaa. Tässä tapauksessa historia vain on niin tuttu, kuten myös siitä kirjoitettu keskeinen kirjallisuus, että myös piilotetuksi tarkoitettu romaanitekniikka on helposti nähtävissä. Littellin hieman ontuva tapa loiventaa tätä ongelmaa on kirjoittaa Auen toistuvaksi repliikiksi, että Trevor-Roper ja muut tutkijat ovat jo käsitelleet tätä asiaa riittävästi – lukekaa niitä.

Interteksteistä olennaisimmat ovat samalla koko romaania kannatteleva Littellin oivallus: hän on kirjoittanut klassikkokirjallisuuden moraali-ongelmia natsi-Saksan episodeiksi. Victor Hugon Kurjissa esiintyvä ruumiiksi muuttunut laki, komisario Javert, esiintyy Hyväntahtoisissa kahden rikospoliisin hahmossa, Clemensin ja Weserin. Javert ei kykene kohtaamaan moraalista ristiriitaa, mikä johtaa hänen tuhoonsa. Hyväntahtoisissa tämä ristiriita on rikosoikeudellisen moraalin sekä kansallissosialistisen ihmiskuvan ja sodan välinen. Toinen löytämäni rinnastus liittyy William Goldingin Kärpästen herran Kampfgruppe Adamiin, joka on syntynyt linjojen takana toisistaan turvaa hakevista orpolapsista. Heidän aseensa ovat puukeppejä tai kuokkia ja vaatteet kuolleilta sotilailta haalittuja. Muutaman aukeaman katkelma on kirjan keskeisintä antia.

3

Littell on kirjoittanut romaaniinsa paljon kliseitä ja fraaseja. Päähenkilö, SS-upseeri, on homo. Hän on rakentanut kadonneesta isästään myyttisen hahmon. Hän rakastaa desinfiointiaineen tuoksua ja askeettista sisustusta, muttei voi olla hekumoimatta paskaa. Hän on klassisen sivistyksen saanut organisointikykyinen byrokraatti, joka harrastaa klassista musiikkia. Konjakkia juodaan paljon.

Näistä seikoista pusertuu ihmiskuva, joka on lopulta täysin etäännyntynyt tunnemaailmastaan ja tarkastelee ympäristöään psykopaatin silmin. Ahdistuksen lasien läpi tihkuu vain sentimentaalisuutta, jota samalla kritisoidaan ympäristöstä. Ainoa ystävä, Thomas, on hänkin vain hedonistinen opportunisti, jonka tekemät palvelukset tuntuvat kaikki hämmästyttäviltä. Ikään kuin edes ystävältä ei voisi odottaa pyyteettömiä tekoja.

Ylenemistä ja mitalia kärkkyvät suljetussa systeemissä työskentelevät SS-upseerit murhaavat juutalaisia työkseen. Se on valitettavaa, mutta niin tehdään velvollisuudesta. Tärkeintä on työ ja työelämässä edistyminen, ei niinkään se, mikä on työn tulos. Moraali näyttää ai-

na olleen työelämän altavastaaja, kuten se on nykyäänkin. On kunniakasta työskennellä mainostoimistossa, vaikka kulutus on tappamassa koko planeetan. Jos ristiriitaan ei ole yksinkertaista ratkaisua, sitä katsotaan sormien läpi – vaikka se olisi kansanmurhan kokoinen.

Toinen teoksen oivallus kytkeytyy seksuaalisuuteen, jota on mahdotonta hallita ja joka purkautuu tahattomana, lopulta minuutta määrittävänä. Natsiupseeri on seksifantasioiden ja leikkien kärkihahmoja. Eleetön, arrogantti, tunteeton ja moitteettomaan univormuun sonnustautunut ihminen synnyttää itsessään vietin mielikuvan. On mahdoton kuvitella natsiupseerin pyytävän tai anelevan. Hän käskee, kuten halu ei pyydä vaan käskee. Kivikovan jököttävä erektio ei tunteile, se vaatii kunnes purkautuu. Tässä on emotion ja vietin välinen ero, joka on natsifilosofian spartalainen perintö.

4

Littellin olisi Hyväntahtoisissaan kannattanut mennä vielä syvemmälle. Epäsuhta piiruntarkoissa havainnoissa ja päälleliimatuissa kohdissa on huomattava, eikä lopputulos ole siksi täysin vakuuttava. Muistelmamuoto on kirjoittaessa välillä unohtunut, ja välillä se on pakotetun oloinen, virkkeissä vilahtelee Auen sijaan ranskalais-amerikkalainen 2000-luvun kirjailija.

Suurin osa kirjan lopun vaiheista on kömpelöä kerrontaa, jota täytyy lukea tulkiten, älyllä perkaamalla. Romaanin lopullinen pyrkimys tuntuu jäävän saavuttamatta – totalitarismin psykologia on liian suuri kala tullakseen osaksi humanismia. Skandalöösiä Anthony Beevorin yleisöä kosiskelevaa historiadramatiikkaa seuraava kerronta kuljettaa yhden ihmisen natsimytologian läpi pyrkien valaisemaan sitä kokemuksellisin lausein. Silloin kun se onnistuu, syntyy maailmankirjallisuutta. Sellaista Hyväntahtoisissa on pari sataa sivua.

Niiden välissä on sitten heikompia hetkiä. Kun kirjan päähenkilö kirjoittaa, että se Höss oli sitten heikkolahjainen kaveri, tai että Speer ei enää vastaa mulle puhelimeen, tulee kiusaantunut olo. Suurten nimien paatoksellisuus korostuu eleettömän murhaajahahmon kerronnassa. Siitä seuraa falskeja sivumakuja.

Joskus kirjailijalle käy niin, että läheteokset pesevät lopputuloksen. Hyväntahtoiset on tästä oivallinen esimerkki. Annettakoon tunnustus kuitenkin siitä, että Littell on yrittänyt kirjoittaa natsit ihmisiksi. Se ei ole ihan onnistunut, mutta natsimyytti ei sentään pääse kasvamaan.